

ANKARA ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ PEYZAJ MİMARLIĞI BÖLÜMÜ

ZPM 110 ÇEVRE ve İNSAN

DERS NOTU-5: DOĞA KORUMA

DERSİN SORUMLUSU: PROF. DR. DİCLE OĞUZ
15.04.2019

DOĞA KORUMA

Biyolojik Çeşitlilik Nedir?

Biyolojik çeşitlilik kavramı, canlı dünya ve onunla ilgili her şeyi kapsamaktadır. Dolayısıyla biyolojik çeşitliliğin korunması da çok geniş ve zorlu bir süreci kapsamaktadır. (Anonim, 2011)

Neden Koruma ve Nasıl Bir Koruma?

Doğa korumanın tarihçesi çok eski zamanlara dayansa da, soylular için av hayvanlarının korunması, ağaçların kesilmesinin yasaklanmasının ötesinde daha modern bir koruma, 1900'lerin başında ortaya çıkmaya başlamış ve 1980'lerde de bir disiplin olarak kabul edilmiştir.

Koruma Yönetimi

Küresel düzeyde biyolojik çeşitliliğin ve kaynakların korunması amacıyla bazı araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlardan en önemlisi; yerinde (in-situ) koruma aracı olan korunan alanlardır. Özellikle koruma amacıyla yönetilmek üzere biyolojik çeşitlilik açısından hassas nadir ve tehdit altındaki alanlar ve türler seçilip bunlara çeşitli statüler verilmektedir. Dünya genelinde yaygın olan bu doğa koruma aracı ülkemizde de kullanılmaktadır.

Doğa koruma denildiğinde akla gelen bir başka konu ise "Biyosfer Rezervi" dir.

Biyosfer rezervleri, karasal kıyı ve denizler veya bunların birlikte oluşturdukları ekosistemdir. UNESCO tarafından geliştirilen MAB "İnsan ve Biyosfer" programına göre belirlenmiş olan ilkelere uygun planlanarak dünya Biyosfer Rezervleri Ağı'na kabul edilirler.

Biyosfer rezervleri Milli Parklarda olduğu gibi, sadece önemli ve değerli ekosistemleri korumayı amaçlamaktadır. Biyosfer rezervleri ile insanların doğal kaynaklardan sürdürülebilir biçimde yararlanmaları özendirilir ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmak amaçlanır.

Biyosfer rezervlerinin amaçları:

1. Koruma amacı: Ekosistemleri, biyolojik çeşitliliği, türleri, genetik ve doğal kaynakları ve peyzajı korumak
2. Gelişme amacı: Bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğini sağlamak
3. Bilimsel amacı: Biyosfer rezervlerini araştırma, eğitim, izleme ve bilgi alışverişi için değerlendirmektir (Çetinkaya, 2002).

Korunan alanlar ve biyosfer rezervleri arasındaki farkları şöyle sıralayabiliriz;

- Korunan alanlar tek bir amaç için belirlenirken, biyosfer rezervleri çok amaçlıdır. Örneğin korunan alanlarda temel amaç doğanın korunması iken, biyosfer rezervlerinde doğa korumaya ek olarak kalkınma ve lojistik destek de söz konusudur.
- Korunan alanlar yetki ve sınırları kesin olarak belirlenmiş yöneticiler aracılığıyla yönetilirken, biyosfer rezervleri tarafların katılımı ve koordinasyonu ile yönetilmektedir.
- Korunan alanlarda genelde basit bir zonlama yapısı söz konusuysen, biyosfer rezervlerinde kompleks bir zonlama yapısı uygulanır. Hatta biyosfer rezervlerinin geçiş zonu çoğunlukla kesin bir sınır içermez.
- Korunan alanlar genelde tek bir kategori altında yönetilirken (örneğin milli park), biyosfer rezervleri birçok farklı kategori içerisinde barındırmaktadır (Bioret, 2001).

Türkiye'nin ilk biyosfer rezervi

Artvin- Camili Havzası 29 Haziran 2005 tarihinde biyosfer rezervi olmuştur. Camili havzası, Artvin ili, Borçka ilçesi sınırları içerisinde yer alır. Havza, Borçka ilçesine 45 km uzaklıkta, Gürcistan sınırındadır. Camili; Conservation International, Dünya Bankası ve Küresel Çevre Fonu tarafından belirlenen biyolojik açıdan zengin ve tehdit altında olan dünyadaki 25 karasal ekolojik bölgeden birinde yer alır. Ayrıca Camili Türkiye'de belirlenmiş olan 122 Önemli Bitki Alanından birisi olan "Karçal Dağları Önemli Bitki Alanı"nın da bir parçasıdır. Camili havzası, Kafkas Ekolojik Bölgesi içerisinde WWF (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) tarafından uygulanan "Yüksek Koruma Değerli Ormanlar Projesi" kapsamında WWF tarafından izlenmektedir.

Türkiye'de korunmaya muhtaç alanların planlanması, geliştirilmesi, korunması, yönetilmesi ve tanıtılmasına ilişkin iş yükünü ve işlemleri kapsayan tüm uygulamalar "Çevre ve Şehircilik

Bakanlığı – Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü” , “Orman ve Su İşleri Bakanlığı – Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü” ve “Kültür ve Turizm Bakanlığı” birimlerince yapılmaktadır.

Koruma yönetimi hiç dokunmadan gerçekleştirilecek mutlak korumadan, faydalanarak korumaya ve sürdürülebilir kalkınmaya kadar çok geniş bir yelpazede değerlendirilebilir. Bu geniş kapsamda, 4 farklı grupta koruma-kalkınma ilişkisi ve temel amaçları aşağıda incelenmiştir.

A. Mutlak Koruma

AI. Müdahale etmeden koruma

Temel hedef sistemin, türlerin veya yaşam birliklerinin korunmasıdır. Alana hiçbir müdahale yapılmadan sadece bilimsel gözlem amacıyla kullanmayı öngören bir koruma yönetimi şeklidir. Ekosistem kendi doğal döngüsüne bırakılır. Yaşanan doğal yıkımlar sistemin bir parçası olarak görülür ve bunlara müdahalede bulunulmaması gerekir.

All. Müdahale öngören koruma

Temel hedef yine doğal sistemlerin, türlerin ve yaşam birliklerinin korunmasıdır. Ancak sistemin yapısı (hassaslık) veya dışarıdan maruz kaldığı etkiler itibariyle alanın korunması için bazı müdahaleler gerekebilir. Buradaki kritik nokta bu müdahalenin kesinlikle alandaki doğal varlıkları ve süreçleri korumak için yapıyor olmasıdır.

Bu koruma yönetim tipi uygulaması hayata geçirilecekse müdahale edilmesini gerektiren bir durumla karşılaşıldığında şu iki noktada EVET cevabı verebiliyor olunması çok önemlidir:

1. Bu türün, yaşam birliğinin veya ekosistemin devamlılığı için mutlaka müdahale edilmesi gerekiyor,
2. Bu müdahaledeki amaç kesinlikle ekonomik kazanç değildir.

B. Faydalanmayı - Kalkınmayı Öngören Koruma

Yine temel amaç alandaki doğal varlıkların ve doğal sistemin korunmasıdır. Ancak bu noktada artık sadece koruma öngörülmemektedir, bir yandan da bu kaynaktan faydalanılması veya kalkınma amaçlı kullanılması da söz konusudur. Alanın sahip olduğu doğal değerler uluslararası veya ulusal önemden çok bölgesel veya yerel öneme sahiptir.

Bu alanlardan beklenecek olan ekonomik katkı koruma hedefine zarar vermeden, bununla çelişmeden gerçekleştirilmelidir. Yani uygulamalar koruma-kullanma dengesi gözetilerek gerçekleştirilmeli, koruma temel ilke, sürdürülebilir kullanım ise temel yaklaşım olmalıdır.

C. Korumayı da Öngören Kalkınma - Faydalanma (Sürdürülebilir Kalkınma)

Bu yönetim tipinde artık hedef faydalanma ve kalkınmadır, ancak kaynağın devamlılığı ve korunması da temel yönetim hedefi içerisinde yer almaktadır.

D. Mutlak Kalkınma

Ekonomik gelişmeyi biraz daha modern bir anlayışla değerlendirebilen hiç kimse mutlak kalkınmayı öngören ve bunun çevresel, sosyal boyutunu geri plana atan bir anlayış sergileyemez. Sürdürülebilir kalkınma temel kalkınma yaklaşımı olarak kabul edilse de genellikle dünyada yaygın bir şekilde var olan kalkınma yaklaşımıdır. Yani "ne pahasına olursa olsun kalkınma"dır. Aslında bu tip bir kalkınma yaklaşımı sadece kısa vadeli başarı getirip uzun vadede ortaya birçok çevresel sorun, ekolojik felaket ve sosyal adaletsizlik çıkartacaktır.

Biyolojik çeşitliliğin korunmasını hedef alan bir yönetimin temel hedef ve yaklaşımı şu şekilde sıralanabilir:

- Hedef; Bütün ekosistemin içindeki döngülerle birlikte korunmasıdır. Bu o sistem içerisindeki doğal yıkımlar ve sistemin buna uyum sağlama sürecini de kapsayacak şekilde algılanmalıdır.
- Temel yaklaşım; Alandaki insan baskısını azaltmak, insan aktivitelerinden doğan tehditleri kaldırmaya çalışmak olmalıdır. Bunun ötesinde bir müdahaleden, sebebi ne olursa olsun mümkün olduğunca kaçınılmalıdır.
- Mümkün olduğunca çok bilgi, mümkün olduğunca az müdahale olmalıdır (Dirik, 2005).

Bu alanların önemleri şu şekilde açıklanabilir;

Doğal, tarihsel ve kültürel yönden belirli özelliklere sahip birey, alan ve yapıtların; buldukları yerle birlikte özel koruma ve değerlendirme altına alınması, bir anlamda "saklanması", önem taşımaktadır. Çeşitli yönlerden ender bulunabilir varlıkları koruma düşüncesinin sonucu olarak milli parklar, tabiatı koruma alanları, tabiat parkları ve tabiat anıtlarını koruma uygulamaları, Türkiye'de de yaygınlaşmaktadır (TÇV, 2003).

Paris Sözleşmesi evrensel ölçekte, eşsiz, yeri doldurulamaz ve istisnai değerdeki kültürel ve doğal miras eğer ülkenin ekonomik, bilimsel ve teknik kaynaklarının yetersizliği nedeniyle korunmaya alınmamışsa; korunması, muhafazası, teşhiri, yenileştirilmesi için gerekli yasal, bilimsel, teknik, idari, mali önlemleri almanın, araştırma ve eğitim yapan ulusal ve bölgesel merkezlerin kurulması ve geliştirilmesini desteklemenin bu alandaki bilimsel araştırmaları teşvik etmenin bütün ulusların ödevi olduğunu kabul etmektedir (Aslanboğa vd.,2003).

Dünyadaki doğal ve kültürel mirasın korunmasına dair 1972 Paris Sözleşmesi (Dünyadaki Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair) referans alınarak hazırlanan 23.07.1983 tarih ve 18113 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu; ayrıcalıklı niteliklere sahip kültürel ve doğal varlıkların koruma altına alınmasını amaçlamaktadır.

Bu kanunda Madde 3'de yer alan Tanımlar şöyledir (Çevre Kanunu, 1983);

"Kültür varlıkları"; tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır.

"Tabiat Varlıkları"; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir.

"Sit"; tarih öncesinden günümüze kadar gelen çeşitli medeniyetlerin ürünü olup, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik, mimari ve benzeri özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarihi hadiselerin cereyan ettiği yerler ve tespiti yapılmış tabiat özellikleri ile korunması gerekli alanlardır.

“Koruma”; ve “Korunma”; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir.

MADDE 13/A – (1) Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescil, onay ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tescil etmek.

b) Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin tespit, tescil, onay, değişiklik ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tespit ve tescil etmek, yönetmek ve yönetilmesini sağlamak.

c) Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirlemek ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak, değiştirmek, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak.

ç) Tabiat varlıkları, doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel sitler ile koruma statüsü bulunan diğer alanların çakıştığı yerlerde koruma ve kullanma esaslarını ilgili bakanlıkların görüşünü alarak belirlemek ve bu alanların kısmen veya tamamen hangi idarelerce yönetileceğine karar vermek.

d) Orman alanları dışında yer alan korunması gerekli taşınmaz tabiat varlıkları, koruma alanları ve doğal sit alanlarının Bakanlıkça belirlenen ilke kararlarına, onaylanan planlara uygun olarak kullanılmak üzere tahsisini gerçekleştirmek, uygulamaların tahsis şartlarına uygun olarak gerçekleşmesini izlemek ve denetlemek.

e) Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerine ilişkin olarak; hâlihazır haritaları aldırarak, gerekli görülen projeleri yapmak, yaptırmak ve onaylamak, her türlü araştırma ve inceleme yapmak, yaptırmak, izlemek, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yürütmek, kullanım yasağı getirilen alanların kamulaştırma veya benzer yollarla kamunun eline geçirilmesini sağlamak, kontrol ve denetim yapmak, gerekli görülen alanların korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla yatırım yapmak veya ilgili idarelerin yatırım projelerini desteklemek, korunan alanlara ilişkin insan ve finansman kaynağı sağlamak.

KAYNAKLAR

- Anonim, (2011) Orman ve Biyolojik Çeşitlilik El Kitabı, Koruma Yönetimi ve Uygulamaları, 6. Bölüm, s.118-135, Orman Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Aslanboğa, İ., Özkan, B., Küçükerbaş, E.V., Türkyılmaz, B., Kaplan, A. ve Hepcan, Ş. (2003). Doğal Sit Sorununun Neresindeyiz?, TMMOB Peyzaj Mimarları Odası Yayını, 2003/2, s.65-66, Ankara.
- Bioret, F. (2001), Biosphere Reserve Manager or Coordinator, IUCN Protected Area Programme, Parks Review, 11/1, p.27, Gland, Switzerland.
- Çetinkaya, G., Köprülü Kanyon Milli Parkı'nın Biyosfer Rezervi Olarak Planlanması Doktora Tezi, Saint-Petersburg State University of Architecture and Civil Engineering, Department of Urbanization, Saint-Petersburg, Russian Federation. 2002, Saint-Petersburg.
- Çevre Kanunu (1983). Web Sayfası: www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.doc, Erişim Tarihi: 11/04/2019.
- Dirik, H. (2005). Kırsal Peyzaj Planlama ve Uygulama İlkeleri. *İstanbul Üniversitesi Yayın No, 4559*.
- TÇV, (2003). Türkiye'nin Çevre Sorunları, *Türkiye Çevre Vakfı Yayını*, s.285-295, Türkiye.